

Müstansırıyye Medresesi'nde (631/1233-34) Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*

Arş. Gör. Ahmet BEKEN**

Atıf / ©- Beken, A. (2016). Müstansırıyye Medresesi'nde (631/1233-34) Eğitim-Öğretim Faaliyetleri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 309-337.

Öz- *Medreseler İslâm medeniyetinde yükseköğretimin icra edildiği önemli eğitim-öğretim kurumlarıdır. Bu kurumlardan Büyük Selçuklular döneminde Nizâmülmülk tarafından Bağdat merkezli kurulan Nizâmiye Medreseleri medrese geleneğinin en önemlileri olarak zikredilebilir. Bu geleneğin diğer bir önemli örneği ise Bağdat'ta Halife Müstansır-Billâh tarafından kurulan Müstansırıyye Medresesidir (631/1233-34). Biz bu çalışmada, Müstansırıyye Medresesi'nin vakfiyesi ve öğretim kadrosundan hareketle burada okutulan ilimlerle kurumun eğitim anlayışını ve önceki medreselerden farklarını tespit etmeyi amaçladık. Müstansırıyye Medresesi bünyesinde başta fıkıh okulları olmak üzere, birer dârü't-tıbb, dârü'l-hadis, dârü'l-Kur'an, mescitler, kütüphane ve hamam gibi yapıları barındıran ve bu özelliği ile büyük bir külliye özelliği gösteren bir kurumdur. Bu medresede dinî ilimler kapsamında değerlendirilen fıkıh, fıkıh usûlü, hadis, tefsir ile aklî/tabîî ilimler kategorisinde ele alınan tıp, aritmetik, hendese, botanik gibi ilimlerin öğretimi yapılmıştır.*

Anahtar sözcükler- *Medrese, Müstansırıyye Medresesi, eğitim-öğretim*

§§§

Makalenin gelişi 25.10.2016; Yayına kabul tarihi: 13.12.2016

* Bu makale "İlk Kuruluş Dönemlerinde Medreselerde Dinî İlimlerin Öğretimi - Nizâmiye ve Müstansırıyye Örnekleri-" isimli yüksek lisans tezimizden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Çukurova Ü. İlahiyat F. Din Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: ahmtbeken@gmail.com

Giriş

İslâm dünyasında VI/X. asırda ortaya çıkıp özellikle V/XI. asırdan itibaren sistemleşerek yaygınlık kazanan medreseler bu yüzyıldan sonra yüksek düzeyde eğitim-öğretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü başlıca kurumlar olmuştur. Bu kurumlar ilk kuruldukları zaman birtakım özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Erken dönemde faaliyet gösteren medreselerin genellikle bir âlimin adına kurulmuş olması bu bağlamda zikredilebilir. Bu durum aynı zamanda İslâm eğitim geleneğinin aslında kurum merkezli olmaktan ziyade şahıs merkezli olması gerçeğiyle de yakından ilgilidir. Adlarına medrese inşa edilen âlimlerin söz konusu medresede daha çok mensubu buldukları fıkıh mezhebinin fûrû ve usûl kısmıyla ilgili dersler vermeleri medreselerin diğer bir özelliği olarak öne çıkmaktadır. Bundan dolayı kurulan erken dönem medreselerindeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin daha çok fıkıh ve fıkıh usûlünün öğretimine yönelik bir faaliyet olduğu söylenebilir. Vakfiyesinde belirtildiği üzere eğitim-öğretim faaliyetlerinin tek bir mezhebe göre yani Şâfiî usûl ve fûrûna göre yapılması Nizâmiye Medreseleri/ Bağdat Nizâmiye Medresesi için de geçerlidir. Nizâmülmülk, mensubu bulunduğu Şâfiîliği güçlendirme ve yaymanın¹ yanı sıra Bâtınîlik gibi akımlara karşı düşünsel alanda da mücadele ederek Sünnî düşüncüyü güçlendirmek², devletin idarî, adlî ve eğitici (müderres, muid, vaiz vs.) kadrosu için nitelikli insan yetiştirmek gibi amaçlarla başta Bağdat'ta olmak üzere çok sayıda medrese inşa ettirmiştir. Planlı bir öğretim programı olmayan Nizâmiye medreselerinde ağırlıklı olarak dinî ilimler (fıkıh, fıkıh usûlü, hilâf, ferâiz, hadis, tefsir, kelâm gibi) ile daha çok bu ilimler için vasıta teşkil eden dil ilimleri (nahiv, belâğat, lügât vs.) okutulmuştur.³ Vakfiyesi, öğretim kadrosu ve bu kurumlarda öğrenim gören talebelerin biyografilerinden hareketle felsefî ilimlerin (metafizik, fizik, mantık, heyet, hendese, tıp vs.) Nizâmiye Medreselerinin öğretim programının dışında kaldığı belirtilebilir. Bu ilimler

¹ Bağdat Nizâmiye Medresesi'nin vakfiyesinde yer alan "Usûlde Eş'arî fûrûda Şâfiî olma" şartı (İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI, 304) bu düşüncenin göstergelerinden biri olarak zikredilebilir.

² Nizâmülmülk *Siyasetnâme* adlı eserinde Bâtınîlerin zaman zaman isyan ettiklerini, kendilerine her zaman ve zeminde başka bir isim ve başka lakaplar verdiklerini ve her şehirde başka adlarla anıldıklarını, ortak amaçlarının ise her zaman için halkı doğru yoldan çıkararak, Müslümanlığı ortadan kaldırmak olduğunu söylemesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. Nizâmülmülk, *Siyasetnâme/Siyerü'l-Mülûk* (çev. Nurettin Bayburtluğil), Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 258. Nizâmülmülk'ün Bâtınîlerle ilgili düşüncesinden hareketle medreselerin bunlarla mücadelelerinde önemli görevler üstlendiği ileri sürülebilir.

³ Güray Kırpık, *Nizamiye Medreseleri -Ortaçağın Yükseköğretim Kurumu*, Anıl Matbaa, Ankara 2009, s. 86-87.

daha çok belli bir şahıs, kitap, bimaristân/dârü's-şifâ, kütüphane ve rasathâne gibi kurumlar vasıtasıyla tahsil edilmiştir.⁴

Daha çok fıkıh eğitimi verme amacına matuf olarak kurulan ilk medreseler ile daha sonraki dönemlerde bunların dışında müstakil olarak kurulan ve adlarına ihtisas medreseleri (dârü't-tıb, dârü'l-hadis, dârü'l-Kurrâ/Kur'an) diyebileceğimiz medreselerin, zaman içerisinde yaygın olmamakla birlikte tek çatı altında toplandığı görülmektedir. Bu özelliği gösteren müesseselerin en meşhur örneklerinden birisini Müstansırıyye Medresesi teşkil etmektedir. Bununla birlikte ihtisas medreselerinin daha çok müstakil kurumlar olarak varlıklarını uzun süre devam ettirdikleri tespit edilmektedir.⁵

Müstansırıyye Medresesi, dört sünnî mezhebin fıkıh anlayışına göre eğitimin yapıldığı ilk medreselerden biri hatta bunların ilki olduğu ifade edilebilir. Bu özelliği ile de Nizâmiyeler dâhil kendisinden önce kurulan diğer medreselerden ayrılmıştır. Zira elimizdeki verilere göre Müstansırıyye'den önce bu özelliği gösteren başka bir medrese mevcut değildir. Bununla birlikte Müstansırıyye'den önce hem Hanefî hem de Şâfiî mezheplerinin mensupları için kurulan medreselerin varlığı bilinmektedir. Nureddin Zengî'nin kardeşi Seyfüddin Gazi b. İmadüddin Zengî'nin (ö. 574/1178) Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin öğretimi için inşa ettirdiği *Medresetü'l-'Atikiyye* bu tür medreselere örnek gösterilebilir.⁶ Yine Emir Seyfüddin Alemüddin b. Candar tarafından 617/1220 yılında yaptırılan *Seyfiyye Medresesi* de bu nitelikteki medreselerdendir. Zira bu medrese de Şâfiî ve Hanefî mezheplerine göre eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığı bir medrese⁷ olarak öne çıkmıştır. Bu örneklerde de görüldüğü gibi Müstansırıyye Medresesi'nden önce iki mezhebin merkezde yer aldığı medreselerin varlığı bilinmekteyse de dört fıkıh mezhebine tahsis edilmiş medreselerin varlığına en azından elimizdeki kaynaklardan hareketle rastlayamadığımızı

⁴ Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2011, s. 331-332.

⁵ Bkz. Nu'aymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris*, I-II, Beyrut 1990, II, s. 7-95; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri I-II*, İFAV Yayınları, İstanbul 2005; Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dârü'l-Hadîslerin Yeri*, TTK Yayınları, Ankara 1997.

⁶ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, s. 4; Şakir Gözütok, "Medreselerin Ortaya Çıkışı ve İlk Medreseler", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyumu*, I-II (05-07 Ekim 2012 Muş/Türkiye), M.Ş.Ü. Yayınları, Muş 2013, I, ss. 199-216.

⁷ İbn Şeddâd, Ebû Abdillâh İzzüddin Muhammed b. Ali b. İbrâhîm, *el-A'lâku'l-hatîre fî zikri ümerâ'i's-Şâm ve'l Cezîre*, (thk. Yahyâ Zekerıyyâ Abbâre), Dimaşk 1953, s. 107.

ifade etmeliyiz. Dolayısıyla dört mezhebin merkezde yer aldığı medrese gele-
neğinin Müstansırıyye Medresesi ile başladığı söylenebilir.

Müstansırıyye Medresesi'nin dinî ilimlerle birlikte tabîi/aklî olarak ad-
dedilen ilimlerin (tıp, matematik, kimya ve biyoloji gibi) tek çatı altında tedris
edildiği ilk kurum olması da kendinden önce kurulan medreselerde görülme-
yen bir özelliktir. Müstansırıyye'nin sahip olduğu bu özelliği kendisinden sonra
Bağdat, Mısır/Kahire ve Şam/Dımaşk'ta kurulan birçok medresede görmek
mümkündür. Melik Salih Necmüddin Eyyûb tarafından Mısır/Kahire'de
641/1243 yılında kurulan *Medresetü's-Salâhiyye*,⁸ Bağdat'ta 649/1251 yılında
kurulan *Medresetü'l-Beşîriyye*, 662/1263 yılında yine Mısır'da inşa edilen
Medresetü'z-Zâhiriyye, 671/1272 yılında Bağdat'ta kurulan *Medresetü'l-
İsmetiyye*, hicri yedinci yüzyılın sonlarında (684'te) inşa edilen *Medresetü'l-
Mansûriyye*, 703/1303 yılında Sultan Melik Muhammed b. Kalâvûn tarafından
Mısır'da inşa edilen *Medresetü'n-Nâsırıyye*, 788'de Mısır'da kurulan *Medrese-
tü'l-Berkûkiyye*, hicri sekizinci asrın sonlarında Bağdat'ta inşa edilen *Medrese-
tü'l-Mes'udiyye*, 811/1408 tarihinde Mısır'da kurulan *Medresetü'l-Cemâliyye*,
Mekke'de 814/1411-12'de yapılan *Medresetü'l-Meliki'l-Mansûr*⁹ adlı medrese-
ler Müstansırıyye Medresesi'nden sonra kurulup bu kurumla benzer özellikler
gösteren eğitim kurumlarıdır.

Makalede öncelikle Müstansırıyye Medresesi'nin kuruluşu ve kuruluş
amaçlarından bahsedilecektir. Daha sonra medresenin vakfiyesi, öğretim
kadrosu ve takip edilen yöntemlerden hareketle öğretim programı ve eğitim
anlayışı üzerinde durulacaktır. Dolayısıyla Müstansırıyye Medresesi'nin vakfi-
yesinde belirtilen şartlar ve buranın öğretim kadrosundan hareketle kurumun
öğretim programının tespit edilmeye çalışılması makalenin temel amacını
oluşturmaktadır. Makalenin diğer bir amacı okutulan ilimler ve takip edilen
yöntemlerden hareketle medresenin eğitim anlayışının ortaya konulmasıdır.
Makalede ayrıca Müstansırıyye Medresesi'nin Nizâmiye medreseleri gibi ken-
disinden önceki medreselerden farklı olarak getirdiği birtakım yeniliklere de
değinilecektir.

⁸ Makrizî, *Hıtat*, II, s. 375.

⁹ Medreselerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Makrizî, *Hıtat*, II, s. 362 vd.; Nâci
Ma'ruf, *Târîhu Ulemâ'i'l Mustansırıyye*, I, s. 30-32.

Müstansırıyye Medresesi'nin Kuruluşu ve Kuruluş Amaçları

Medresenin bânisi Ebû Cafer Mansûr Müstansır-Billâh (623-640/1212-1242), 588/1192 tarihinde doğdu. Babası Zâhir Biemrillah'ın (622-623/1225-1226) ölümü üzerine Abbâsîlerin otuz yedinci halifesi oldu.¹⁰ İlim adamlarına değer veren Müstansır-Billâh, imar faaliyetlerine büyük bir ihtimam göstermiş, bunun neticesinde Bağdat'ta birçok cami, mescit, medrese, ribât, han, mâristân/bîmâristân, misafirhane ve köprü inşa ettirmiştir.¹¹ “Benim için altın ile toprak arasında fark yoktur” diyen¹² Müstansır-Billâh, kurmuş olduğu bu müesseselere büyük miktarda para tahsis ederek onları zengin vakıflarla desteklemiştir.

Müstansır-Billâh'ın daha önce Büyük Selçukluların veziri Nizâmül-mülk'ün yaptığı gibi çok sayıda medrese inşa ettirdiğini tarihî kaynaklardan öğrenmekteyiz. Ancak kaynaklarda bu medreselerin isimleri teker teker zikredilmemekte, etkisi ve şöhreti bakımından daha çok Müstansırıyye Medresesi adı ön plana çıkmaktadır.¹³ Ne var ki aynı kaynaklar Müstansırıyye Medresesiyle ilgili olarak da ayrıntılara girmeden genel bilgiler vermekle yetinmektedir. Dolayısıyla kaynaklar tarafından medresenin yapısı, işleyişi, eğitim faaliyetleri gibi önemli konularda doğrudan bilgilerin verilmediği, bu tür bilgilerin daha çok medresenin inşasının tamamlandığı yıla dair kayıtlar ile medresede görev yapan âlimlerin biyografilerinde yer aldığı görülmektedir.

Bağdat/Rusafe'de Dicle nehrinin kıyısında kurulan¹⁴ Müstansırıyye Medresesi'nin¹⁵ yapımına 625/1227-28'de başlanmış¹⁶ ve inşaat 631/ 1233-34

¹⁰ İsmail Yiğit, “Müstansır-Billâh”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, s. 118.

¹¹ İbnü'l-Fuvatî, *el-Havâdisu'l-câmi'a ve tecâribi'n-nâfi'a fi'l mieti's-sâbi'a*, Beyrut 2003, s. 128; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XVII, s. 260; Kütübî, Muhammed b. Şâkir, *Fevâtü'l-vefeyât ve'z-zeylû aleyhâ*, I-V (thk. İhsân 'Abbâs), Dâru Sâdır, Beyrut 1973, IV, s. 170; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, Beyrut 2003, s. 361.

¹² İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî fi'l-âdâbi's-sultaniyye ve düveli'l-İslâmîyye*, Dâru Sâdır, Beyrut ty., s. 330.

¹³ İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 330.

¹⁴ Ebû'l-Fidâ, İmâdüddin İsmâil b. Ali b. Mahmûd el-Eyyûbî, *el-Muhtasar fi ahbâri't-târîhi'l-beşer*, I-IV (thk. Muhammed Zeynuhum-Muhammed Azb-Yahya Sîd Hüseyin), Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1998-99, III, s. 208. Sâmi es-Sakkâr-Nebi Bozkurt, “Müstansırıyye Medresesi”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, ss. 121-123; Strika, Vincenzo, “Al-Mustansırıyya Madrasah” (Inside *The Islamic Architecture of Baghdad*), Napoli 1987, pp. 65-70.

¹⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256) diğer tarihçilerden farklı olarak eserinin Halife Müstansır'ın hayatını anlattığı kısmında bu medreseyi “Şâtiyye Medresesi” olarak isimlendirmektedir. Bkz. Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, I-VIII, 8/2, Haydarabâd 1952, s. 739.

yılında tamamlanmıştır.¹⁷ Tarihçi Hamdullah Müstevfî (ö. 740/ 1340'tan sonra) ise Müstansırıyye Medresesi'nin 632/1234-35 yılında tamamlandığını belirtmektedir.¹⁸

Mezhep farklılıklarına rağmen bütün Müslümanların koruyucusu olarak herkesi tek çatı altında toplaması halifenin ve dolayısıyla halifelik görevleri arasında sayılabilir. Bağdat şehrinin önceden olduğu gibi İslam dünyasının kültür merkezi olma konumunu sağlamlaştırmak, Müslümanların fikrî birliğini yeniden tesis etmek, bütün mezheplere aynı mesafede olduğunu göstermek ve onlara eşit bir şekilde öğrenim fırsatı vermek de bu bağlamda zikredilebilir. Bunu sağlamada eğitim-öğretim kurumlarının ve burada görev yapan âlimlerin önemli bir rol üstlendiği söylenebilir. Halifenin bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla işe böyle bir kurum tesis etmekle başladığı ve Müstansırıyye Medresesi'ni kurduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Halife Müstansır'ın tek bir mezhebin merkezde yer aldığı medreselerin kurulmasının Müslümanlar arasında tam olarak bir birlik sağlayamadığı ve mezhebî taassubun neden olduğu kavgaların Müslüman birliğini zedelemesinin önüne geçmek gerektiği düşüncesinden hareketle Müstansırıyye Medresesini kurmuş olması muhtemeldir.¹⁹

Müstansırıyye Medresesi'nin kurulmasındaki diğer bir amacın halifenin/halifelik şanına yaraşır ihtişamlı bir müessese inşa ederek İslâm dünyasında Abbâsi halifeliklerinin eskiden olduğu gibi tek egemen güç olduğunu gösterme düşüncesini taşıdığı ifade edilebilir. Yani kısacası Abbâsi halifesinin gerek bir zamanlar Büveyhî ve gerekse Büyük Selçuklular'ın egemenlikleri altında kaybettikleri nüfuzlarını tekrar kazanmak istemelerinin²⁰ medresenin inşa edilmesinde etkili olduğu iddia edilebilir.

¹⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLV, s. 27.

¹⁷ Nahcivânî, Hinduşâh b. Sencer b. Abdullah Sâhibî, *Tecâribu's-selef der tevârihu hulefâ ve vüzerâi îşân*, (neşr ve tashih: Abbâs İkbâl), Tahran 1313/1895, s. 347-349; Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, I-II, Beyrut 1999, II, s. 142; Zehebî, *el-İber fi haber men gaber*, III, s. 209; İbnü'l-İmad, *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, s.257.

¹⁸ Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzîde* (thk. Abdülhüseyin Nevâî), Tahran 1364/1945, s. 368-69. Arslan Terzioğlu ise Müstansırıyye Medresesi'nin 1223'te kurulduğunu söylüyor. Bkz. Arslan Terzioğlu, "Bîmâristan", *DİA*, İstanbul 1992, VI, s. 169. Ancak ana kaynaklar bağlamında ele alındığında medresenin bu tarihte kurulmadığı ortaya çıkmaktadır.

¹⁹ Karşılaştırma için bkz. Hısham Nashabe, *Muslim Educational Institutions*, Beirut 1989, s. 67.

²⁰ Bu gelişmeler ve Abbâsî Halifeleri ile Büyük Selçuklu sultanları arasındaki çekişmeler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Nadir Özdemir, *Bağdat'ta Türk Egemenliği (1055-1157)*, Kömen Yayınları, Konya 2008.

Abbâsîlerin son asrındaki kültürel hareketlenmenin nedeninin eski i-tişamli günlerine geri dönme arzusundan kaynaklandığı ileri sürülebilir. Kültü-rel alandaki bu hareketliliğin diğer bir nedeni de Bağdat'ın uzun bir süreden beri siyasî, askerî ve ilmî merkez konumunda bulunması dolayısıyla buranın mevcut ilmî ve kültürel atmosferi ve meselâ Nizâmiye medrese geleneğinin etkisidir. Halife Müstansır-Billâh'ı yeni ve büyük bir medrese inşa etmeye sevk eden âmiller arasında bu ilmî ve kültürel atmosferin etkili olduğu söylenebilir.²¹

Büyük Selçuklu Devleti, Abbâsi halifesini/halifelğini Şîî-Büveyhî-lerin tasallutundan kurtardıkları zaman İslâm dünyasının siyasî ve askerî hâkimiye-tini büyük oranda sağlamışlardı. Büyük Selçuklular bu egemenliklerini sadece siyasî ve askerî alanla sınırlandırmamış, bunun yanında Tuğrul Bey'den itiba-ren gerek Sultan Alparslan ve gerekse Sultan Melikşâh döneminde özellikle Bağdat merkezli olmak üzere ilmî ve kültürel faaliyetler yoğunluk kazanmıştır. Bu amaçla birçok medrese, mescit, han, ribât kurmuş Batınî yönelimlere karşı sadece siyasi ve askerî alanda değil, aynı zamanda ilmî/düşünsel anlamda da mücadele etmişlerdi. Sünnî düşünceye bağlı olmayan diğer mezhep ve akım-lara karşı oldukça mesafeli duran²² Müstansır-Billah'ın bu faaliyetlerin bir uzantısı olarak Müstansırıyye Medresesi'ni diğer gayri Sünnî anlayış ve dü-şüncelere karşı Ehl-i Sünneti güçlendirme konusunda Nizâmiye Medreseleri-ne yardımcı olmak gibi bir amaçla kurduğu söylenebilir. Her ne kadar o dönem için birden fazla medresede görev yapmak olağan bir durum olsa da bazı müderrislerin hem Bağdat Nizâmiye Medresesi'nde hem de Müstansırıyye Medresesi'nde ders vermesi bu amacı ve dayanışmayı göstermesi açısından önemlidir. Meselâ Müstansırıyye Medresesi'nin ilk müderrisi olma payesini taşıyan İbn Fadlân (ö. 631/1233), aynı zamanda Nizâmiye Medresesi'nde de dersler vermiştir.²³ Yine önceleri Nizâmiye Medresesi'nde ders verirken daha sonra azledilip Müstansırıyye Medresesi'nde ders vermeye başlayan Mahmûd Zencânî²⁴ (ö. 656/1258) de burada zikredilmesi gereken isimler arasında yer almaktadır. Bunların dışında devletin hukukî, adlî, idarî ve eğitici (kâdı, müder-

²¹ Hisham Nashabe, *Muslim Educational Institutions*, Beirut 1989, s. 67 vd.

²² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, V, s. 315-316. Müstansır-Billâh'ın Ali evlâdına büyük değer verdiği hatta vezirlik dâhil önemli devlet görevlerine Şîîleri tayin ettiği (İsmail Yiğit, "Müstansır-Billâh", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 118.) bilinmekteyse de yıkıcı ve dışlayıcı fikriyâtlarından ötürü aynı şeyi Şîîliğin bir kolu olan İsmâîlîlik-Bâtınîlik için söylemek zor olsa gerek.

²³ Sübkî, *Tabakât*, VIII, s. 107-108; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, VII, s. 257; Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman, *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân fî marifeti mâ yu'teberu min havâdisi'z-zamân*, I-IV, Beyrut 1997, IV, s. 60.

²⁴ Nâcî Ma'rûf, *Târîhu Ulemâi'l-Mustansırıyye*, I-II, Kahire 1976, I, s. 135.

ris, fakîh, müftü, vâiz, imam gibi) kadro ihtiyacının karşılanmak istenmesi de medresenin kuruluş amaçları arasında zikredilebilir.

Müstansırıyye Medresesi'nin Vakfiyesi

Medreselerle ilgili en doğru, güvenilir ve kapsamlı bilgilere ulaşılabilecek temel kaynaklardan birisi de vakfiyelerdir.

Müstansırıyye Medresesi vakfiyesinin tam metni elimizde olmadığından biz daha çok klasik tarih kaynaklarında medrese hakkında verilen ve çoğu dağınık halde bulunan bilgilerden hareketle bu medresenin vakıf şartlarını tespit etmeye çalışacağız. Bu noktada İbnü'l-Fuvatî'ye (ö. 723/1323) nispet edilen "*el-Havâdisu'l-câmi'a ve tecâribü'n-nâfi'a fî mieti's-sâbi'a*"²⁵ adlı eseri ön plana çıkarmaktadır. Ancak burada medresenin vakfiyesinin daha çok öne çıkan şartlarından bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu bilgiler de aslında vakfiyenin bir özeti mahiyetindedir. Bunun dışında Zehebî'nin *Târihu'l-İslâm* adlı eserinin kırk altıncı cildinde "*Müstansırıyye Medresesi Vakfiyesi*" başlığı altında da vakfiyeyle ilgili bilgiler verilmektedir. Ancak burada medresenin eğitim-öğretim işlerini düzenleyen şartlardan çok, maddî anlamda buraya vakfedilen mallar ve bunların tutarları hakkındaki genel bilgiler verilmektedir. Fakat Zehebî, zikri geçen eserinin değişik yerlerinde medrese hakkında daha başka birçok değerli bilgi aktarmaktadır.

Kaynaklarda tespit edilebildiği kadarıyla Müstansırıyye Medresesi'nin konumuzla ilgili vakfiye şartları genel olarak şöyle sıralanabilir:

- Her mezhepten 62 fakîh olmak üzere toplam 248 fakîh medreseye alınmıştır.²⁶ Burada öğrenim gören öğrencilere düzenli olarak burslar verilmiş-

²⁵ Bu eserin aynı zamanda Müstansırıyye Medresesi'nde müşrif/hâzinü'l-kütüb (kütüphane genel sorumlusu) olarak da çalışan (Bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I-IV, s. 1493) ve bundan dolayı da onun vereceği bilgilerin bizim için son derece önemli olduğu İbnü'l-Fuvatî'ye aidiyeti tartışmalıdır. Mustafa Cevâd bu adı taşıyan bir kitabı İbnü'l-Fuvatî'ye nispet ederek yayımlamışsa da daha sonra eserin muhtemelen Ebü'l-Abbas Muhibbüddin Ahmed el-Alevî el-Kerhî'ye (ö. 721/1321) ait olabileceği söylenmiştir. Bkz. Cengiz Tomar, "İbnü'l-Fuvatî", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, s. 48. Ayrıca bkz. İbnü'l-Fuvatî, *Telhisu Mecma'î'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*, IV/I (thk. Mustafa Cevâd), (Neşredeninin mukaddimesi).

²⁶ İbnü'l-İbrî, medreseye her mezhepten birer müderris ve yine her mezhepten 75 fakîh alındığını söylemektedir. Bu durumda fakîh sayısının 248 değil 300 olması gerekir. Bkz. İbnü'l-İbrî, *Târihu muhtasari'd-düvel*, Hâzimiyye/Lübnan 1983, 1994, s. 425. Bilen, bir konuda derin bilgi sahibi olan gibi anlamlara gelen fakîh kelimesi İslâm ilimlerinde bir terim olarak tarih içerisinde fıkîh kelimesinin manası ile paralel değişiklikler geçirerek oluşmuştur. Fıkîh usulü âlimleri ise bu kelimeyi "Müctehid" anlamında kullanmıştır. Ancak müctehidlerin azaldığı, dar anlamda fıkîh ilmiyle

tir. Bunun dışında burada okuyan talebeler için yeterli miktarda et, tatlı, meyve, sabun, yatak, kâğıt, kalem, mürekkep vs. sağlanması ve talebelerin yeme, içme ve barınma gibi hizmetlerini yürütecek yeterli sayıda hizmetçi alınması şart koşulmuştur.

- Fıkıh mektepleri dışında medrese bünyesinde bir dârü'l-hadis'in yer alması ve buraya özellikle hadis alanında uzman bir hadis şeyhinin ve hadis ilmiyle uğraşacak on hadis talebesinin alınması ve hadis derslerinin cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri yapılması şart koşulmuştur. Hadis şeyhine yardımcı olmak için iki tane kârinin atanması da vakfiyenin şartları arasında yer almıştır. Yine bu dârü'l-hadiste öğrenim gören öğrenciler için burs verilmesi ve bunların ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetçilerin tahsis edilmesi de belirtilen şartlar arasındadır.

- Medreseye bitişik ve otuz yetim çocuğun kalabileceği kapasiteye sahip bir yerin yapılması da yine şartlar arasındadır. Ayrıca burada kalacak çocukların yine buraya atanacak salih/muttaki bir mukriden²⁷ Kur'an okumaları ve yine bir muîdin Kur'an'ı ezberleme hususunda onlara yardımcı olması da şart koşulmuştur. Buradaki öğrencilerin Kur'an'ın yanı sıra hadis ile de uğraşmaları gerekli görülmüştür. Ayrıca buradaki çocukların bakımlarının sağlıklı bir şekilde yürüebilmesi için hizmetçilerin alınması da yine öngörülen şartlar arasındadır.

- Her mezhebe göre namaz kıldırabilecek ve Kur'an-ı Kerim'i yedi kıraat üzere okuyabilecek bir imam ve bir dâî/müezzin olması, aylık on kıraat verilmesi, Ramazan ayında maaşlarının iki katına çıkarılması şart koşulmuştur

²⁸.

müctehid olmayan fıkıh âlimlerinin meşgul olduğu çağlarda (V./XI. yüzyıldan sonra) yaygın olarak müctehid olmayan fıkıh âlimlerine (mukallid) de fakih denmiştir. Hayreddin Karaman, "Fakih", *DİA*, İstanbul 1995, XXII, s. 125-126. Kelimenin buradaki anlamı ile yüksek düzeyde fıkıh ilmi tahsil eden talebelerin kastedildiği söylenebilir.

²⁷ Kârî, kurrâ vb. şekillerde de ifade edilen mukrî, Kur'an ve Kıraat ilmi konusunda uzman, kıraat imamlarının Kur'an'ın okunuşu bağlamında ihtilaf ettikleri noktaları öğrenen, öğreten ve nakleden kişilere verilen genel bir addır. Bkz. Abdülhamit Birişik, "Kıraat", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 426 vd. Müslümanlığın ilk devirlerinde okuma bilenlerin miktarı az olduğundan Kur'an-ı Kerim'i okuyanları diğer Müslümanlardan ayırmak için Kurrâ kelimesinin kullanıldığına dikkat edilmelidir. Bkz. Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (trc. Zeki Megâmiz), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976, III, s. 119. Ayrıca zaman zaman hadis okuyucularına da "kârî" denildiği unutulmamalıdır. Bkz. Jonathan P. Berkey, *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, s. 244. Buradaki kârî ile hadis derslerinde hadis şeyhine yardımcı olan "müstemli"lerin kastedildiği iddia edilebilir.

²⁸ Melikü'l-Eşref el-Gassânî, *'Ascedü'l-mesbûk*, s. 460.

- Medrese bünyesinde müstakil bir dârû't-tıb/dârû'ş-şifanın inşa edilmesi istenmiştir. Tıpla ilgili teorik ve pratik dersleri vermesi için Müslüman ve kendi alanında uzman bir tabibin atanması şart koşulmuştur. Tabibin görevleri arasında her gün erkenden gelip medresede kalan talebeleri muayene etmek de bulunmaktadır. Bunun dışında tabibin buraya gelecek diğer hastalarla da ilgilenmesi ve bu hastaların hastalıklarını tedavi etmek amacıyla vereceği ilaçların temini konusunda yardımcı olması da şart koşulmuştur. Ayrıca tıp ilmiyle uğraşacak on Müslüman öğrencinin buraya alınması yine vakfiyede belirtilen şartlar arasındadır.

- Bunların dışında Arapça/nahiv, ferâiz ve matematikle uğraşacak talebelerin kabul edilmesi de vakfiye şartları arasında yer almıştır.²⁹

- Kütüphanenin, fakihlerden inceleme ve istinsah yapmak isteyenlere tahsis edilmesi, onlar için kağıt, kalem, mürekkep vs. temin edilmesi medresenin vakfiye şartları arasındadır.³⁰

Müstansırıyye Medresesi'nin Öğretim Kadrosu

Müstansırıyye Medresesi'nde görev alacak müderrislerin atanması belli şartlara bağlıydı. Fıkıh, hadis ve tıp medresesinde görevlendirilecek müderrisler, kendi alanlarında yetkin, âlî isnad sahibi, fetva verme yetkisine sahip, Bağdat gibi merkezlerde ilmî yönü ile tanınan ve bilinen kimseler arasından seçilmekteydi.³¹ Hüseyin b. Ebûl-Kâsım el-Bağdâdî en-Nîlî (ö. 712/1312-1313) zikredilen nitelikleri haiz birisiydi. Nîlî, Bağdat Kâdı'l-Kudâtı ve Mâlikî fıkıhı ile Nahiv konusunda dönemin önde gelen âlimlerinden biriydi. Abdullah b. Abdurrahman eş-Şârmesâhî (ö. 669/1271) vefat ettiğinde yerine müderris olarak atandı.³² Yine Takiyüddîn ed-Dakûkî (ö. 733/1332-1333) ölünce onun yerine kendisi de Şâfiî mezhebine mensup, Bağdat Kâdı'l-Kudâtı Kutbeddîn Ebû'l-Fedâil Muhammed b. Ömer b. Fadl et-Tebrîzî'nin (ö. 736/1335-1336) geçmesi³³ buraya alınacak müderrislerin dönemin önde gelen âlimleri arasından seçildiğini göstermektedir. Vakfiye ve medresenin öğretim kadrosundan hareketle müderrislerin; entelektüel ve alana hâkimiyet yönünden yeterli ve

²⁹ İbnü'l-Fuvatî, *el-Havâdisu'l-câmi'a*, s. 61; İrbilî, *Hulâsatü'z-zehebi'l-mesbûk muhtasar min siyeri'l-mülûk*, s. 212.

³⁰ Nâcî Ma'rûf, *Târîhu Ulemâi'l-Müstansırıyye*, II, s. 333.

³¹ Nâcî Ma'rûf, *Târîhu ulemâi'l-Müstansırıyye*, I, s. 38, 84.

³² Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, I-II (thk. ve talik: Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nûr), Kahire 1972.

³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, s. 387.

donanımlı olmalarına, önceki ilmî birikimin farkında olmalarına dikkat edilmiştir. Zira bir müderrisin talebelerine bilgi aktarabilmesi için çok iyi eğitim almış olması ve öğretim yöntemleri konusunda da belli bir yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Müstansırıyye Medresesi'ne alınan müderrislerin her birinin kendi alanında uzman kişiler olmalarının şart koşulması bunu göstermektedir. Medresenin vakfiyesinde yer alan "...hadis senedinde uzman bir hadis şeyhinin alınması...", "...tıpla ilgili teorik ve pratik dersler vermesi için Müslüman ve kendi alanında uzman bir tabibin atanması..."³⁴ gibi ifadeler zikredilen bu yeterlilik ve donanım şartına vurgu yapmaktadır. Sadece müderrislerin değil buraya alınacak talebelerin de temel eğitimlerini almış belli bir seviyeye ulaşmış talebeler oldukları ileri sürülebilir. Zira Müstansırıyye Medresesi'ne alınacak talebeler rastgele alınmayıp burada öğrenim görmek isteyenlerin belli bir bilgi birikimine sahip olmaları gerekmektedir. Meselâ burada fıkıh dersi almak isteyen öğrencilerin daha önce bu alanda belli bir alt yapıya sahip olmaları beklenmekteydi. Bu yüzden buraya alınacak öğrenciler fukahâ arasından seçilmekte³⁵ ve bunlara "fakîh" denilmekteydi. Bu öğrencilerden biri döneminin en önemli mûsiki nazariyatçısı, bestekâr ve icracılarından biri olan Safiyüddin el-Urmevî el-Muğannî (ö. 693/1294)'dir. el-Urmevî Müstansır-Billâh zamanında (1226-1242) daha çocuk sayılabilecek bir yaşta Şâfiî fikhî tahsil etmek üzere Bağdat'a gelmiş ve burada Şâfiî fikhına yönelik dersler veren bir müderristen Şâfiî fikhî okumuştur.³⁶ Urmevî, Şâfiî fikhî dışında inşa sanatı, şiir, edebiyat, Arapça, târih, hilâf ilmi, mûsikî ve hüsn-i hat gibi daha birçok alanda ve özellikle de hat ve müzik konusunda devrinin önde gelen âlimlerinden biri olmuştur. Farklı ilimlerdeki bu kabiliyetlerinden dolayı Halife Musta'sım döneminde bir süre medresenin kütüphanesinde de görev almıştır.³⁷ Bu durum Müstansırıyye Medresesi'nin o dönemdeki ilmî seviyesini göstermesi açısından önemli bir husuttur.

*Medresede görev yapan müderrislerden bazıları şu şekilde sıralanabilir:*³⁸

Muhyiddin Ebû Abdullah b. Fadlân el-Bağdâdî (ö. 631/1233): İbn Fadlân, babasından fıkıh tahsili aldıktan sonra değişik ilim merkezlerine yolcu-

³⁴ İbnü'l-Fuvatî, *el-Havâdisu'l-câmi'a*, s. 61.

³⁵ Nâci Ma'ruf, *Târîhu 'Ulemâi'l-Mustansırıyye*, I, s. 38.

³⁶ Nâci Ma'ruf, el-Urmevî'nin bu sırada yaklaşık on sekiz yaşında olduğunu söylemektedir. Bkz. Nâci Ma'ruf, *Târîhu Ulemâi'l-Mustansırıyye*, I, s. 168.

³⁷ Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, II, s. 411-413.

³⁸ Medresenin öğretim kadrosu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Nâci Ma'ruf, *Târîhu 'Ulemâi'l-Mustansırıyye*, I-II, Kahire 1976.

luklar yaparak tahsil hayatını devam ettirmiştir. İbn Fadlân, o dönemlerde ilim elde etmede yaygın bir gelenek olan ilmî seyahatler yaparak entelektüel birikimini arttırmıştır. Horasan'a gittiğinde buradaki âlimlerle münazaralarda bulunması yolculuk yaptığı ilim merkezlerinde elde ettiği ilmî seviyeyi göstermesi açısından önemlidir. Mezheb³⁹, hilâf, usûl, mantık gibi ilimlerde söz sahibi olan İbn Fadlân, Müstansırıyye Medresesi'nin ilk müderrisi olma payesini taşımaktadır. O, Müstansırıyye'deki görevinin yanı sıra Nizâmiye Medresesi'nde de dersler vermiştir.⁴⁰

Muhammed b. Ahmed b. Ömer b. Hüseyin b. Halef (ö. 634/1236-1237): Medresede hadis şeyhliği yapmış bir âlimdir. Onun, Müstansırıyye dârü'l-hadisinde ders veren ilk hadis şeyhi olduğu rivayet edilmektedir. Birçok muhaddisten hadis dinlemiştir. İbn Halef, bu muhaddislerden biri olan Ebû'l-Vakt'tan Buhârî'nin *Sahîh*'ini okumuştur. Bağdâdî'nin tarihine zeyl yazacak kadar tarih bilgisine de sahip olan İbn Halef'in⁴¹ başta Buhârî'nin *Sahîh*'i olmak üzere hadis musannefatında öne çıkan muhaddislerin eserlerini okuduğu söylenebilir.

İbn Mukbil el-Vâsîtî et-Tahhan (ö. 639/1241-1242): Fıkıh tahsilini Bağdat'ta yapan et-Tahhan, özellikle hilâf ve mezheb konularında ileri bir seviyeyeydi. Fıkıh dışında farklı hocalardan hadis dersleri de alan İbnü'l-Mukbil⁴² bu şekilde farklı âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Daha sonra medreselerin birinde muftlık görevine getirilmiştir. Müstansırıyye Medresesi'nin ilk müderrisi İbn Fadlân'dan sonra bu medresenin müderrisliğine tayin edilmiştir. Fakat daha sonra bu görevinden azledilmiştir. Bunun yerine kendisine *el-Merzubânî ribât*ının genel sorumluluğu verilmiştir.⁴³

³⁹ Buradaki "mezheb" kelimesi ile vurgulanmak istenen, öncelikli olarak müntesibi olunan mezhep ve bu mezhebe ait görüşlerin bilinmesi olsa gerektir. Nitekim İbn Neccâr, *Zeylu Târîhi Bağdâd*, XVIII, s. 36; Sübkî, *Tabakât*, VI, s. 8; VIII, s. 108; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, XXIII, s. 487'de mezhep kelimesinin bu anlamda kullanıldığı görülmektedir. Tabii ki bu müderrislerin diğer mezheplerle ilgili bilgi sahibi olmadığı anlamına gelmemelidir. Zira müderrisler başta mensubu buldukları mezhep olmak üzere diğer mezheplerle ilgili de detaylı bilgi sahibiydiler. Nitekim hilâf ve hilâf ilminin doğuşu ve ilerleyen zamanlarda yaygınlık kazanması bunun bir sonucu olduğu ileri sürülebilir.

⁴⁰ Sübkî, *Tabakât*, VIII, s. 107-108; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, s. 257; Yâfi'î, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, s. 60.

⁴¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVI, s. 212.

⁴² Sübkî, *Tabakât*, VIII, s. 187.

⁴³ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, XXIII, s. 104-105; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, s. 258-259.

Mahmûd ez-Zencânî (ö. 656/1258): Tefsir, hadis, mezheb, hilâf ve usûl gibi ilimlerle meşgul olmuş ve bu ilimlerde ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Önceleri Nizâmiye Medresesi'nde ders vermiş daha sonra ise bu görevinden azledilmiştir. Zencânî Nizâmiye'den azledilmesi üzerine Müstansırıyye Medresesi'nde dersler vermeye başlamıştır.⁴⁴

Ahmed b. Abdulvâhid b. Meriyy (ö. 667/1268-1269): Kendisi Şâfiî mezhebine mensup bir fakîhtir. Özellikle fıkhnın ferâiz kısmında öne çıkan bu zat bir yandan ders almakta diğer yandan da Müstansırıyye Medresesi'nde muîdlik görevini yerine getirmektedir.⁴⁵

Zülfikâr b. Muhammed b. Eşref b. Muhammed (ö. 685/1286-1287): Bağdat'ta farklı hocalardan dersler alıp belli bir seviyeye ulaşan Zülfikâr b. Muhammed, Müstansırıyye Medresesi'ne gelmiş ve burada dersler vermiştir.⁴⁶ Kendisi Şâfiî olduğu için burada Şâfiî fıkhnına yönelik dersler verdiği söylenebilir.

Abdullah b. Muhammed b. Hammâd b. Ali el-Vâsitî el-Âkûlî (ö. 728/1327-1328): el-Âkûlî yaklaşık olarak kırk yıl gibi uzun bir süre Müstansırıyye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Hadis dinlemiş ve bu konuda uzmanlaşmış olan el-Âkûlî'nin⁴⁷ Müstansırıyye'de Şâfiî fıkhnı dışında hadis dersleri verdiği ileri sürülebilir.

Muhammed b. Ali b. Sa'îd b. Ebû Nasr (ö. 639/1241-1242): Müstansırıyye Medresesi'nde nahiv ile ilgili dersler vermiştir.⁴⁸

Abdurrahman b. Ömer b. Ebû'l-Kâsım (ö. 640/1242-1243): Önceleri Hanbelî mezhebi mensupları için Beşîriyye Medresesinde dersler vermiştir. Daha sonra ise İbn Ukberi'nin ardından Müstansırıyye Medresesi'nde dersler vermeye başlamıştır. Farklı ilimlerle ilgili olmak üzere eserler de yazan bu zatın yazmış olduğu eserler arasında *Câmi'u'l-ulûm fi't-tefsîr, el-Hâvî, el-Kâfi fi şerhi'l-Hirekî, eş-Şâfiî fi'l-mezheb*⁴⁹ adlı eserler zikredilebilir. Ebû'l-Kâsım'ın yazmış olduğu bu eserleri medresede okuttuğu ile ilgili elimizde kesin bir kayıt olmamasına rağmen bu kitapları verdiği derslerde takip ettiği söylenebilir.

⁴⁴ Nâci Ma'ruf, *Târîhu Ulemâi'l-Mustansırıyye*, I, s. 135.

⁴⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, s. 234.

⁴⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, s. 217.

⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, s. 308.

⁴⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXXVI, s. 414.

⁴⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, s. 188.

İbn Neccâr (ö. 643/1245-46): 578/1182'de doğan İbn Neccâr daha on yaşındayken birçok hocadan dinî ilimlerle ilgili dersler almıştır. On beş yaşına geldiğinde daha önce aldığı hadis dersleri kendisini bu alanda yetkin biri yapmıştır. Hadis ricâline olan merakı sonucu tarihle de ilgilenmiştir. Hatta Hatib el-Bağdâdî'nin meşhur eseri *Târihu Bağdâd*'ına yazdığı *Zeylun alâ Târihi Medineti's-Selâm* adlı meşhur eserini yine bu yaşlarda yazmaya başladığı gelen rivayetler arasındadır. İbn Neccâr küçük sayılabilecek yaşlardan itibaren başladığı ilim yolculuğunda çok sayıda ilim merkezi dolaşarak döneminin önde gelen birçok âliminden dersler almıştır. İsfahan, Herât, Mısır, Dımaşk, Hicâz ve Merv gibi birçok ilim merkezini dolaşan İbn Neccâr, buralarda kadın erkek üç binden fazla kişiden ders almıştır. İbn Neccâr'ın ilim uğruna yaptığı bu yolculuk yirmi yıldan fazla sürmüş olup bu süre zarfında edebiyat, tarih, hadis, nahiv ve kırâât alanında birçok hocadan ders almış ve bu alanlarda yetkin bir âlim olmuştur. Bu yetkinliğin bir sonucu olarak bu alanlarda çok sayıda eser yazmıştır. İbn Neccâr ilim elde etmek için yapmış olduğu yolculukların ardından Bağdat'a gelmiş ve Müstansiriyye Medresesi'nde bir grup muhaddisle birlikte hadis dersleri vermiştir.⁵⁰ İbn Neccâr Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne bin dinar değerinde kitaplarla dolu iki kütüphanesini de Nizâmiye medresesi kütüphanesine vakfetmiştir.⁵¹

Kameruddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ali (643/1245-46): Nizâmiye Medresesi'nde (Şâfîî) fikhî okuyan Kameruddîn Muhammed, Müstansiriyye Medresesi açıldığında burada hisâb ve ferâizle ilgili dersler vermiştir.⁵²

Muhammed b. Ebû Bekr Abdullah b. Ebû's-Sa'âdât (ö. 648/1250-1251): Müstansiriyye Medresesi'nde bir süre de olsa muîdlik yapan Hanbelî âlimlerden biridir. Bu zat burada bir yandan Hanbelî fikhî okumuş bir yandan da burada verilen dersleri talebeler için tekrar etme görevi üstlenmiştir.⁵³

Ebû'l-Fadl Abdurrahman b. Abdüsselâm b. İsmail el-Lemğâniyy (ö. 649/1251-1252): Farklı hocalardan fikhî ve hilâf ilimlerini okudu. Babasının ölümü üzerine Bağdat'taki Ebû Hanîfe Medresesi'nde müderrislik yaptı. Daha sonra Şâfîî kâdî'l-kudât İbn Fadlân'ın naipliğini, ondan sonra ise Hanbelî kâdî'l-kudât Ebû Sâlih Nasr b. Abdurrezzâk'ın naipliğini yaptı. Bundan sonra

⁵⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, s. 283-284; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, XXIII, s. 131-134; Sübkî, *Tabakât*, VIII, s. 99-100.

⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, s. 284.

⁵² İbnü'l-Fuâtî, *Mecma'u'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*, I-VI (thk. Muhammed Kâzım), Tahran 1416 (hicrî/şemsî), III, s. 463-464.

⁵³ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, III, s. 402.

da Abdurrahman b. Mukbil el-Vâsıtî'nin naipliğini yapan İbnü'l-Meğânî, bu zatın vefatından sonra 633 yılında kâdi'l-kudâtlık görevine getirildi. 635 yılında Müstansırıyye Medresesi'ne müderris olarak atanan İbnü'l-Meğânî burada Hanefî fihhına yönelik dersler vermiştir.⁵⁴ Bu durum bizlere medresede müderrislik yapan âlimlerin aynı zamanda farklı görevlerde de istihdam edildiklerini göstermektedir.

Ahmed b. Yûsuf b. Abdulvâhid b. Yûsuf (ö. 649/1251-1252): Kendisi Hanefî fakihlerinden olup Müstansırıyye Medresesi'nde ders vermek üzere Bağdat'a davet edilmiştir. O da bu davet üzerine Bağdat'a gelmiş ve Müstansırıyye Medresesi'nde bir müddet Hanefî fihhına yönelik dersler vermiştir. Daha sonra izin isteyerek Haleb'e dönmüştür. Ahmed b. Yûsuf burada da boş durmamış Heddâdîn denilen bir medresede dersler vermiştir. Ayrıca o daha sonra Sungurşâh ribâtının da genel sorumluluğunu üstlenmiş ve burada da ders vermeye devam etmiştir.⁵⁵

İbnü'l-İbrî el-Bağdâdî (ö. 667/1268-1269): Müstansırıyye Medresesi açılıp eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamasıyla muîdlik görevine getirilen İbnü'l-İbrî, daha sonra İbnü'l-Meğânî'nin vefatı üzerine burada Hanefî fihhını öğretmek üzere müderris olarak tayin edilmiştir.⁵⁶

Abdullah b. Abdurrahman eş-Şârmesâhî (ö. 669/1271): Birçok âlimden fıkıh, hadis gibi ilimlerle ilgili dersler alarak özellikle Mâlikî mezhebi konusunda döneminin önde gelen âlimlerinden biri olmuştur. Daha sonra Bağdat'a gelmiş ve buradaki birçok hocayla görüşmüştür. Bu arada Halife Mustansır ile de görüşen Şârmesâhî, Halife tarafından büyük bir izzet ve ikram görmüştür. O daha sonra bizzat Halife tarafından Müstansırıyye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiş ve burada uzun süre Mâlikî fihhi okutmuştur.⁵⁷

Abdullah b. Abdurrahman b. Ömer (ö. 669/1270-1271): Mâlikî mezhebinin önde gelen âlimlerinden biri olan bu zat Müstansırıyye Medresesi'nde dersler veren müderrisler arasındadır. Öldükten sonra yerine ders vermek üzere kardeşi geçmiştir. Hem kendisi hem de kardeşi Mâlikî mezhebine mensup olduklarından burada Mâlikî fihhına yönelik dersler vermişlerdir.⁵⁸

⁵⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVII, s. 420; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVII, s. 315.

⁵⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XLVII, s. 412-413.

⁵⁶ Nacî Ma'rûf, *Târîhu Ulemâi'l-Mustansırıyye*, I, s. 180.

⁵⁷ Nacî Ma'rûf, *Târîhu Ulemâi'l-Mustansırıyye*, I, s. 125.

⁵⁸ Bkz. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IL, s. 282-283; ayrıca bkz. L, s. 123.

Hüseyin b. İyâz (ö. 681/1282-1283): Müstansırıyye Medresesi'nde Arapça dersleri ve özellikle de nahivle ilgili dersler vermiştir.⁵⁹

Şemsuddîn İbn Sabbâğ (ö. 683/1284-1285): Kaynakların dönemin önemli tıp âlimleri arasında gösterdiği İbn Sabbâğ, Müstansırıyye Medresesi'nde tıpla ilgili dersler vermiştir.⁶⁰

Muzafferüddin Ahmed b. Ali İbn Sâatî (ö. 694/1295): Fıkıh, fıkıh usûlü ve edebiyat gibi alanlarda adından söz ettiren bir âlimdir. Hanefî fikhına dair *Mecmau'l-Bahreyn*, fıkıh usûlüne dair *el-Bedi'* yazmış olduğu eserler arasında zikredilebilir. Hanefî mezhebine mensup olduğundan Müstansırıyye Medresesi'nde Hanefî fikhı ile ilgili dersler vermiştir.⁶¹

Abdurrahman b. Abdüllatîf b. Muhammed b. Abdullah b. Verriyde (ö. 697/1297-1298): Hanbelî mezhebine mensup kırâât âlimi ve aynı zamanda da Müstansırıyye Medresesi dârü'l-hadîsinin de hadis şeyhiydi.⁶² Bu bilgiden hareketle bu zatın Müstansırıyye Medresesi'nde Hanbelî fikhının yanı sıra kırâât ve hadis ile ilgili dersler verdiği söylenebilir.

İbnü'd-Devâlibî el-Bağdâdî el-Ezcî el-Hanbelî (ö. 728/1327-1328): Farklı hocalardan hadis okumuştur. Sadece hadis değil nahiv ve şiir konusunda da mahir olan İbnü'd-Devâlibî, Müstansırıyye Medresesi dârü'l-hadisinde hadis şeyhliği yapmış ve genel sorumlusu olduğu bu dârü'l-hadiste hadis dersleri vermiştir.⁶³ Hanbelî mezhebine mensup olduğundan burada Hanbelî fikhına yönelik dersler verdiği de söylenebilir.

Takiyüddîn Mahmûd b. Ali b. Mahmûd b. Mukbil ed-Dakûkî (ö. 733/1332-1333). Bağdat'ın önde gelen muhaddisi Dakûkî, Müstansırıyye Medresesi dârü'l-hadisinde hadis dersleri veren⁶⁴ âlimler arasında yer almaktadır.

Dakûkî ölünce onun yerine kendisi de Şâfiî mezhebine mensup, Bağdat kâdî'l-kudâtı Kutbeddîn Ebû'l-Fedâil Muhammed b. Ömer b. Fadl et-Tebrîzî (ö. 736/1335-1336) geçmiştir. Tebrîzî, fıkıh, fıkıh usulü, mantık, Arapça ve belağat gibi birçok ilimde kendisini geliştirmiş bir âlim olarak öne çıkmış-

⁵⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LI, s. 72-73.

⁶⁰ İbnü'l-Fuvatî, *el-Havâdisu'l-cami'a*, s. 306; Nacî Ma'rûf, *Târîhu Ulemâ'il-Mustansırıyye*, I, s. 279-280.

⁶¹ Yâfi'î, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, s. 180; Kuraşî, Muhyiddin Ebî Ahmed Abdülkadir b. Muhammed b. Nasrullâh İbn Sâlim b. Ebi'l-Vefâ, *el-Cevâhiru'l-mudîyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, I-V (thk. Abdülfettâh Muhammed Ahlû), Riyâd 1993, I, s. 208-211.

⁶² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, LII, s. 328.

⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, s. 306.

⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, s. 356.

tır. Farklı ilimlerdeki bu birikiminin bir sonucu olarak da sadece Müstansırıyye değil diğer birçok büyük medresede dersler vermiştir.⁶⁵

Müstansırıyye Medresesi'nin eğitim kadrosundan hareketle burada ağırlıklı olarak dört mezhep fıkhının yanında kıraat, tefsir, hadis, Arapça ve diğer felsefi ilimlerin (tıp gibi) birlikte okutulduğu görülmektedir. Bu ilimlerin aynı kurum bünyesinde ve farklı mekânlarda öğretilmesi medresenin öne çıkan bir özelliğidir.

Müstansırıyye Medresesi'nin Eğitim Anlayışı

Okutulan İlimler

Nizâmiye medreselerinden önce kurulan medreselere bakıldığında standart bir eğitim plan ve programından bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Standart bir eğitim programından ziyade hocanın kendi inisiyatifinde olan ve hocaya göre değişen bir ders programı ve uygulama söz konusuydu. Ayrıca medrese hocaları hangi alanda uzmanlarsa daha çok o ilim(ler) ile ilgili dersler vermiş olup dersin işleniş şeklini de yine kendileri tayin etmişlerdir. Meselâ hadis konusunda uzman bir müderris ağırlıklı olarak hadis ve hadisle ilgili dersler verir, bu dersin işleniş şekli ve yöntemini de yine kendisi belirlerdi. Bununla birlikte öğretimi yapılan ilimlerde gelenek halini alan kimi yöntemler de müderrisler tarafından göz ardı edilemiyordu. Hadis dersleri veren bir müderrisin genellikle semâ ve imlâ metotlarını takip etmesi bu bağlamda zikredilebilir.

Daha önce de belirtildiği üzere Müstansırıyye Medresesi dört Sünnî fıkıh mezhebi için kurulan ilk medrese özelliği taşıdığından burada öncelikli olarak bu mezheplerin fıkhına dair derslerin verildiği ve bu derslerde fıkıh ekollerinin önde gelen temsilcilerinin eserlerinin okutulmuş olabileceği ileri sürülebilir. Fıkıh (fıkıh usûlü, hılâf, ferâiz) ilaveten Kur'an tefsiri ve kıratı ile hadis ilminin de Müstansırıyye Medresesi müfredatında yer aldığı medrese bünyesinde kurulan dârü'l-hadis ve dârü'l-kurrâdan anlaşılmaktadır. Müstansırıyye Medresesi'nde İslâmî ilimlerin yanı sıra dil (sarf, nahiv), edebiyat (şiir, arûz, kafiye ilmi, belagat vs.) ve tabii ilimlerin (tıp, aritmetik, hendese, kimya vs.) de okutulduğu ileri sürülebilir.⁶⁶ İbn Sunbüt el-Erbilî'nin Müstansırıyye Medresesi ile ilgili verdiği bilgiler burada okutulan ilimlerin hangileri olduğu

⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVIII, s. 387.

⁶⁶ Nâcî Ma'rûf, *Târîhu ulemâi'l-Mustansırıyye*, I, s. 25, 30; Cevâd, Mustafa, "el-Medresetü'l-Müstansırıyye", *Sumer*, XIV/1-2 (1958), s. 31.

konusunda ipuçları vermesi açısından önemlidir. İbn Sunbüt medrese hakkında şunları söylemektedir:

“...Müstansırıyye Medresesi, Müslüman fıkıh mezheplerinin toplandığı yerdirdi. Helal ve haramı bilmenin, ferâizi ve terekeyi taksim etmenin alanı olan usûl ve fûrû ilimleri, hadis, kafiye ilmi, matematik, geometri, tıp, anatomi ilmi, hıfz-ı sıhha ve takvîmu'l-ebdân gibi alanların eğitiminin yapıldığı bir kurumdu...”⁶⁷

Fuat Sezgin de dersler arasında pozitif bilimlerin güçlü bir şekilde vurgulanmasının dikkate şayan din ve dil bilimlerinin yanında matematiğin, geometrinin, farmakolojinin, hijyen ve tıbbın tek tek dile getirilmesinin önemli bir gelişme⁶⁸ olduğunu söylemektedir.

Medresede öğrenim gören talebelere hareketle de burada tedris edilen ilimler hakkında fikir yürütülebilir. Arapça, hilâf, tarih, edebiyat-şiir, hat ve mûsikî gibi alanlarda meşhur olmuş Safiyüddin Abdü'l-Mü'min b. Fâhir el-Urmevî (ö. 693/1294) Müstansırıyye Medresesi'nde talebelik yapanlardan birisidir. el-Urmevî, daha çok mûsikî nazariyatçısı, bestekâr ve icracı kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Mûsikî sistemini açıkladığı eseri *Kitâbü'l-edvâr* bu bağlamda zikredilmesi gereken önemli bir eserler arasında yer almaktadır. el-Urmevî, Müstansır-Billâh zamanında (1226-1242) Şâfiî fıkıhı öğrenmek üzere Bağdat'a gelmiş ve Müstansırıyye Medresesi'nde Şâfiî fıkıhı okumuştur. Şâfiî fıkıhı dışında hilâf, edebiyat-şiir, tarih ve hat gibi alanlarda dersler almıştır. Aynı zamanda medresenin kütüphane müstensihliği görevi de yapan el-Urmevî sonraki dönemlerde çeşitli görevler üstlenmiştir. Evkâf nâzirliği ve dîvân-ı inşâ mütevelliliği yaptığı görevler arasında yer almaktadır.⁶⁹ Şems Abdüsselâm İbnü'l-Bakş (ö. 651/1253-54) Müstansırıyye'de öğrenim gören talebelere dendir. Bağdat Nizâmiye Medresesi'nde yaklaşık kırk yıl ikâmet eden eş-Şems, Müstansırıyye Medresesi'nin açılışından ölünceye kadar burada kalmış Şâfiî fakîhleri⁷⁰ arasında yer almaktadır. Müstansırıyye Medresesi'nde ders alanlardan birisi de İbnü'l-Bedî' et-Tikrîti (ö. 656/1258-59)'dir. et-Tikrîti, Müstansırıyye'de hadis ve Hanefî fıkıhı okumuştur.⁷¹

⁶⁷ İbn Sunbüt el-İrbilî, *Hülâstü'z-zehebi'l-mesbûk*, s. 212.

⁶⁸ Fuat Sezgin, *İslâm'da Bilim ve Teknik*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, I-V, İstanbul 2008, I, s. 164; V, s. 65.

⁶⁹ Kütübî, Muhammed b. Şâkir, *Fevâtü'l-vefeyât ve'z-zeylû aleyhâ*, I-V (thk. İhsân 'Abbâs), Dâru Sâdır, Beyrut 1973, II, s. 411-413; Nacî Ma'rûf, *Târihu Ulemâi'l-Mustansırıyye*, I, s. 166-172.

⁷⁰ Melikü'l-Eşref el-Gassânî, *'Ascedü'l-mesbûk*, s. 596.

⁷¹ İbnü'l-Fuvatî, *Mecma'u'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*, I, s. 467.

Müstansırıyye Medresesi kütüphanesi ile ilgili bilgiler de burada hangi ilimlerin eğitiminin yapıldığına dair ipuçları vermektedir. Zira medreseye ait kütüphanede farklı ilim dalları ile ilgili olmak üzere ender rastlanan birçok kitap bulunmaktaydı. Müstansırıyye Medresesi inşasının tamamlanmasının hemen akabinde buraya başta birinci el kaynaklar olmak üzere⁷², Kur'an-ı Kerim mushaf-ı şeriflerinin bulunduğu kutular (rubuât), dinî ve edebî ilimlere dair kıymetli kitaplar rivayetlere göre yüz altmış veya iki yüz doksan hamal⁷³ tarafından taşınıp kütüphaneye (hızânetü'l-kütüb) konuldu. Bu kitapların farklı ilim dallarında olmak üzere yaklaşık 80. 000 bin cilt civarında olduğu söylenmektedir. Bu kitaplar arasında meşhur tarihçi İbn Sâ'i'nin *Tarihinin* yanı sıra fıkıh, fıkıh usûlü ile diğer dinî ve tabii ilimlerle ilgili kitaplar da yer almıştır.⁷⁴

Müstansırıyye Medresesi'nin vakfiye şartlarından, müderrislerin kısa biyografilerinden ve burada öğrenim gören bazı talebelerin eğitim hayatından hareketle Müstansırıyye Medresesi'nde okutulan ilimleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin usûl ve fûrûları, yine bu dört mezhebin ve özellikle de Hanefî ve Şâfiî mezhepleri arasındaki ihtilafların ele alındığı hilâf ilmi, Kur'an ve Kur'an tefsiri, kıraat, kelâm/usûlü'd-din, hadis (hadis rivayeti, sened tenkidi, metin tahkik ve tahlili vs.), ferâiz (miras hukuku), Arap dili ve edebiyatı (beleğât, sarf, nahiv, lügat, şiir vs.), mûsikî, hat ve felsefî ilimler kategorisinde ele alabileceğimiz fizik, kimya, aritmetik, hendese, tıp, hıfzu kıvâmı sıhha ve takvîmu'l-ebdân.

Derslerde Takip Edilen Yöntem ve Teknikler

Daha önce kurulan medreselerde örneğin Nizâmiye medreselerinde uygulanan öğretim metotları ile Müstansırıyye Medresesi'nde uygulanan metotlar ve eğitim anlayışı açısından temelde bir fark bulunmamaktadır. Nizâmiye Medreselerinde uygulanan ve adına skolastik diyebileceğimiz anlayış Müstansırıyye Medresesi için de söz konusudur. Bu anlayış ortaçağ eğitim siste-

⁷² Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, I-VIII, 8/2, s. 739.

⁷³ İrbilî bu sayının 160 değil de 290 olduğunu söylemektedir. Bkz. İrbilî, *Hulâsatü'z-zehbi'l-mesbûk*, s.212. Buraya taşınan kitap yükü arasında bu kadar fark olması ise ya 160 kitap yükünün sadece Halife'nin buraya başlattığı ya da medresenin açılışını müteakip buraya nakledilen ve dolayısıyla da daha sonrasını ilgilendirmeyen kitapların sayısı olduğu ileri sürülebilir ki İbnü'l-Fuvatî'nin de söyledikleri bu yöndedir. Nitekim Zehebî'nin *Târihu'l-İslâm*'ından da öğrendiğimiz kadarıyla 160 kitap yükü buraya daha sonradan nakledilen kitapların haricindedir.

⁷⁴ Bkz. Kûrkîs Avvâd, *Hazâinü'l-kütübi'l-kadîme fî'l-İrâk*, s. 163-171.

minin karakteristik özelliği olduğundan medreselerde de yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı. Nitekim Hilmi Ziya Ülken de gerek İslâm dünyasında medreselerin, gerekse Batı dünyasında ortaçağ kolejlerinin skolastiğin prensiplerini yayan bir eğitim sistemini savunduğunu ileri sürmektedir.⁷⁵ Buradaki skolastik sözcüğü -her ne kadar eleştiriden uzak, deney ve gözleme yer vermeyip bunları önemsemeyen bir anlayış olarak biliniyorsa da- ile özellikle din adamı ve fakih yetiştirmeyi amaç edinen bir eğitim anlayışı ve dolayısıyla kutsal yazı-ları okuyup anlama etrafında şekillenen bir eğitimin kastedildiği söylenebilir. Bir eğitim-öğretim yöntemi olarak skolastik metotta, otoritecilik ya da belli kişileri veya kitapları doğruluğun kaynağı ve ölçüsü olarak alma, ezbercilik, diyalektik tartışma yöntemi, metne doğru anlamlar verme noktasında kılı kırk yaran incelemeler önemli bir yer tutmaktadır. Böyle bir perspektif ve yöntem anlayışının egemen olduğu eğitim kurumları arasında Hıristiyan dünyada Kili-se Okulları, Batı'da Ortaçağ Üniversiteleri ve İslâm dünyasında medreseler yer almaktadır. Daha genel anlamda ise skolastik, Ortaçağ'da üniversite ve medreselerde görülen eğitimin içeriğine, amacına ve yöntemine yön veren anlayışı işaret etmektedir.⁷⁶

Sadece medreselerde değil genel olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinin neredeyse tümünde metin ve şahıs merkezli bir anlayış hâkim olduğundan takip edilen yöntemlerin de buna göre şekillendiği görülmektedir. Dolayısıyla metni doğru okuyup açıklama, ezberleme ve tartışma ve bu tartışmalar üzerinden metni yorumlama, şerh etme gibi başlıca öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı, bu sayede metinlerin anlaşılmasının ve özümsemesinin amaçlandığı⁷⁷ skolastik anlayışa medreselerde çok sık başvurulduğu söylenebilir. Bu cümleden olmak üzere Müstansiriyye Medresesi'nde de uygulanan yöntem ve teknikler arasında takrir, ezber, tekrar, müzakere, soru-cavap, cedel, imlâ, semâ vs. yer aldığı görülmektedir. İbn Battûta'nın Müstansiriyye Medresesi ile ilgili aktardıkları aynı zamanda buradaki derslerin işlenişi ve dolayısıyla ders işleniş metodu hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. İbn Battûta, 727/1327'de Bağdat'a da uğramış ve burada yer alan Müstansiriyye Medresesi hakkındaki izlenimlerini şöyle aktarmıştır:

⁷⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001, s. 25.

⁷⁶ Salih Zeki-Yusuf Akçura-Muallim A. Cevdet, *Skolastik Eğitim ve Türkiye'de Skolastik Tarz* (derleyen ve çeviren: Hasan Ünder), Epos Yayınları, Ankara 2002, s. 20.

⁷⁷ Salih Zeki-Yusuf Akçura-Muallim A. Cevdet, *Skolastik Eğitim*, s. 30-31.

“...Bağdat'ın güney doğusunda muntazam ve büyük çarşılar pek çoktur. Bunlar arasında en büyük çarşısı ise suk-ı selâse adıyla bilinir. Orada her çeşit sanatın hususi bir yeri vardır. Bu çarşının ortasında güzellik ve zerafeti darb-ı mesellere geçen Medrese-i Nizâmiye bulunmaktadır. Çarşının sonunda ise halife Müstansır-Billah'ın yaptırdığı Medrese-i Müstansırıyye yer almaktadır. Bu medresede her dört mezhep için ayrı bir mescit ve tedris mahalli vardır. Müderris tahtadan yapılmış küçük bir kubbenin altında ve üzerine halı serilmiş bir kürsüye oturur. Sırtında siyah elbise ve başında imame bulunmaktadır. Sağında ve solunda iki muîd yer almaktadır. Medresenin içerisinde talebeler için özel olarak yapılan hamam ile abdest alacak yerler mevcuttur. Bu medreseler dışında şehrin bu cihetinde cuma namazı kılınan üç cami de bulunmaktadır...”⁷⁸

İbni Battûta tasvir ettiği bu dersin hangi ilme bağlı olarak verildiği konusunda herhangi bir şey söylememektedir. Ancak müderrisin iki müidiyle birlikte kürsüde oturması bilgisinden hareketle tasvir edilen dersin daha çok takrir, semâ ve imlâ gibi metotlara dayalı hadis ilmine ait bir dersin olması muhtemel gözükmemektedir. Mezheplere tahsis edilmiş derslik ve mescitlerden söz etmesinden hareketle bu dersin fıkıhla ilgili bir ders olması da ihtimal dâhilindedir. Zira fıkıhla ilgili derslerde cedel ve soru-cevap gibi yöntem ve tekniklerin sıklıkla uygulandığı bilinmektedir.

Derslerde uygulanan yöntemler dışında, medreselerde ders materyali olarak takip edilen kitaplar ve bunlara ait içerik de bu kurumların eğitim anlayışı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Ne yazık ki Müstansırıyye Medresesi'nde müderrislik yapan hocaların istedikleri her kitabı burada okutup okutmadığı, okuttukları kitapların isimleri ve bunların içerikleriyle ilgili kesin bir şey söylemek oldukça güçtür. Bu durum bizi aynı zamanda okutulan kitapların içerik analizlerini yapmaktan da mahrum bırakmaktadır. Hangi kitapların okunacağı/okutulacağıyla ilgili medresenin vakfiyesinde herhangi bir kaydın mevcut olmaması bu konuda bir esnekliğin olduğunu göstermekteyse de bazı rivayetlerden hareketle buradaki hocaların istedikleri her kitabı okutamadıkları iddia edilebilir. Dolayısıyla halife veya vezirlerin okutulacak kitaplar konusunda zaman zaman kişisel müdahalelerde buldukları ileri sürülebilir. Aşağıda zikredeceğimiz rivayetten anlaşıldığı kadarıyla medresede okutulacak kitapların belirlenmesinde birinci dereceden halifenin ve halifenin emriyle de vezirin dahlinin olduğu görülmektedir. Hatta bu tür müdahalelerin Müstansırıyye'den

⁷⁸ İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr fi garâibi'l-emsâr ve acâibi'l-esfâr/Rihletü İbn Battûta*, I-VI, Rabat 1997, II, s. 62-64.

çok önce kurulan Nizâmiye medreseleri için de söz konusu olabileceği iddia edilebilir. Nizâmiye medreselerinin üstlendikleri vizyon ve misyon da aslında bunu gerektirmekteydi. Nitekim özellikle Sünnî olmayan düşüncelerin hicri IV. yüzyıldan sonra hız kazanması nedeniyle, müderris ve şeyhlere büyük selef âlimlerinin eserlerini okutmalarının zorunlu kılındığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri eğitimin ve kapsadığı alanın genişliği ve önemi, eğitim felsefesindeki belirleyiciliği dolayısıyla devletin egemenlik sahasına girmesi olarak da zikredilebilir. Ayrıca devletin insan gücünün karşılanmasında eğitim ve eğitim kurumlarının birinci dereceden rol oynaması da devletin bu kurumlar üzerindeki etkisinin doğal olduğunu göstermektedir.

İbnü'l-Fuvatî bizlere Müstansırıyye Medresesi'nin hocalarının okutacakları kitaplar ile ilgili konulan kurala karşı gelerek kendi yazmış oldukları kitapları okutmaya başladıkları zaman durumun vezire daha sonra da halifeye intikal ettiğini, halifenin de bu müderrisleri huzuruna çağırarak sadece selef âlimlerinin kitaplarını okutmalarını istediğini⁷⁹ aktarmaktadır. 645/1247 yılında gerçekleşen olay ile ilgili olarak İbnü'l-Fuvatî şunları söylemektedir:

“...Müstansırıyye Medresesi hocaları vezirin huzuruna getirildiler. Vezir derslerde kendi kitaplarından bahsetmemelerini ve öğrencilerden bu kitapları çalışmalarını istememelerini söyledi. Bunun yerine, müderrislere saygı ifadesi olarak meşâyihin [Ehl-i-Sünnet fıkıh ekollerinin kurucuları ve onların takipçileri ve temsilcileri olan önde gelen âlimler] görüşlerine yer vermeleri gerektiği kendilerine söylendi. Bunun üzerine Hanbelîlerin müderrisi Cemâlüddin Abdurrahman el-Cevzî buna itaat edeceğini ifade etti. Daha sonra Mâlikîlerin müderrisi Sirâcüddin Abdullah eş-Şermasahi ise; “Dostlarımızın buna bir itirazı yoktur. Diğer konulardaki anlaşmazlıkları ben kendim de halledirim” şeklinde karşılık verdi. Şâfiîlerin müderrisi Şihâbüddin ez-Zencânî ve Hanefîlerin müderrisi Abdurrahman el-Lemğâniyy ise; “Hiç şüphesiz ki zikrettiğiniz meşâyih insansa biz de insanız!” şeklinde cevap verdiler. Görüşme sona erdikten sonra halife, kendilerini ders konusunda meşâyihle sınırlamalarını ve müderrislerin de onlara saygı duymalarını emretti. Müderrisler de [her ne kadar konuşmalarından gizli bir tepki ve karşı çıkma anlaşılıyorsa da] buna kulak verip itaat edeceklerini söylediler...”⁸⁰

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi elimizde medresede hangi kitapların okutulduğu ile ilgili net bir bilgi mevcut değildir. Ancak Hanefî fıkıh âlimi İbn

⁷⁹ Hişam Naşabî, “Eğitim Kurumları”, *İslâm Şehri*, editör: R. B. Serjeant (çev. Elif Topçugil), Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 106.

⁸⁰ İbnü'l-Fuvatî, *el-Havâdisu'l-câmi'a*, s. 172-173.

Sâatî'nin (ö. 694/1295) fıkıhla ilgili *Mecmau'l-Bahreyn* ile fıkıh usûlüne dair *el-Bedi'* adlı eserlerini⁸¹ buranın müderrislerinden olması hasebiyle okuttuğu iddia edilebilir. Ayrıca yukarıdaki rivayette geçtiği üzere Şafîî ve Hanefî mezhep âlimlerinin medresede kendi kitaplarını okutmama yönündeki talebi eleştirmeleri müderrislerin medresede zaman zaman kendi eserlerini ders materyali olarak kullandıkları ihtimalini güçlendirmektedir.

Rivayet göz önünde bulundurulduğunda medrese programının konu ile ilgili mezhep âlimlerinin görüş ve içtihatlarının ele alınıp analiz edilmesi ve buradan hareketle de programın metin/konu merkezli olduğu, dolayısıyla eğitimin bu konuların ele alınma biçimine göre şekillendiği ileri sürülebilir. Eğitim sürecinin özünü, öğretilen konuların özümsemesi oluşturduğundan medrese programında daha çok konu alanı (içerik) temeli üzerinde durulduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda söyleyecek olursak öğretilen konu alanları vardır ve öğrenciler bunları bir nevi öğrenmek zorundadırlar. Zikredilen ilimlerle ilgili konu içeriklerinin öğretilmesi amaçlandığından İslâm eğitiminin merkezinde ve dolayısıyla medreselerde metnin ve öğretmenin merkezde yer aldığı bir anlayışın hâkim olduğu söylenebilir. Bunun yanında öğrenilen bilginin intikali önemli yer tuttuğundan öğrenciden medresede tedris edilen ilimlerden hareketle öğrendiği muhtevayı başkalarına öğretmesi ve karşılaştığı yeni ve benzer durumlarda bu bilgileri kullanması beklenmektedir. Dolayısıyla talebe ders ortamında tamamen pasif ve salt bilginin depolayıcısı konumunda değildir. Zira öğrenilen bilgilerden pratik hayatta bazı problemlerin çözümünde istifade edildiği bir gerçektir. Medrese mezunu fakihlerden bazılarının kâdı olması ve fıkıh ilmiyle ilgili elde ettikleri bilgileri kendilerine gelen davaların çözümünde kullanmaları gibi durumlardan hareketle medreselerde öğretilen bilgilerin salt teoriden ibaret olmadığı, aynı zamanda medresedeki öğretim etkinliğinin pratik bir yönünün de olduğu söylenebilir. Bağdat Nizâmiye Medresesi'nin önde gelen müderrislerinden Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) 475/1082 yılında halifenin görevlendirmiş olduğu elçi sıfatıyla Melikşâh'a giderken Horasan'ın bir beldesine uğraması ve orada kadılık, müftülük, hatiplik gibi görevleri icra eden birçok öğrencisiyle karşılaşması,⁸² bilginin pratiğe yansımaları göstermesi açısından önemlidir. Benzer durumun Müstansırıyye Medresesi için de söz konusu olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca hadis ve fıkıhın Müslümanların bireysel ve toplumsal yaşantılarının tanzimi ve ibadet hayatla-

⁸¹ Yâfi'î, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, s. 180; Kuraşî, Muhyiddin Ebu Ahmed Abdülkadir b. Muhammed b. Nasrullâh İbn Sâlim b. Ebi'l-Vefâ, *el-Cevâhiru'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, I-V (thk.: Abdülfettâh Muhammed Ahlû), Riyâd 1993, I, s. 208-211.

⁸² Sübkî, *Tabakât*, IV, s. 216.

rında öğrenmeleri gereken bilgilerin verildiği ilimler olduğu gerçeği de unutulmamalıdır.

Sonuç

Müstansırıyye Medresesi, bünyesinde dört fıkıh mektebinin yanı sıra, dârü'l-hadis, dârü'l-Kur'an ve dârü't-tıb gibi bölümlerin yer alması bakımından medrese geleneğine bir yenilik getirmiştir. Buradan hareketle Müstansırıyye Medresesi'nin daha önce kurulan ve tek bir mezhebin merkezde yer aldığı medrese sisteminden Ehl-i Sünnet'in dört fıkıh mezhebine birden vakfedilen medrese sistemine geçişte köprü vazifesi gördüğü söylenebilir. Müstansırıyye Medresesi'nin bu özelliğini daha sonra Bağdat, Şam/Dımaşk ve Mısır/Kahire'de kurulan medreselerde de görmek mümkündür. Özellikle Bağdat'ın 656/1258 yılında Moğollar tarafından işgal edilmesi sonucunda buradaki ilmî birikimin Mısır/Kahire ve Şam bölgesine aktarılması neticesinde İslâm coğrafyasının bu kısmında önemli tesirler icra ettiği söylenebilir.

Müstansırıyye Medresesi'nin ders programına bakıldığında burada dinî/naklî ilimlerin (fürû-i fıkıh, usûl-i fıkıh, hilâf, ferâiz, hadis, tefsir, kelâm), âlet ilimleri olarak addedilen dil ilimleri (nahiv, belağat vs.), edebî ilimler (şiir, aruz vs.) ile felsefî/aklî/tabîî ilimler olarak adlandırılan tıp, matematik, geometri, botanik, heyet gibi ilimlerin bir arada okutulduğu görülmektedir. Müstansırıyye hem naklî hem de felsefî ilimlerin öğretildiği bir kurum olması özelliğiyle de seleflerinden ayrılmıştır. Çünkü Müstansırıyye'den önce kurulan medreselerin çoğunda eğitim-öğretim faaliyetleri dinî ilimlere ve bunlar arasında özellikle fıkıh (usûl, fürû, hilâf, ferâiz vs.) ilmine hasredilmişti.

Müstansırıyye Medresesi bünyesinde eğitimi yapılan ilimlerde gerek hocalar ve gerekse talebeler açısından belli bir uzmanlığın şart koşulması burada yapılan eğitimin niteliğini göstermesi açısından önemlidir. Bu durum medresenin eğitim anlayışının merkezinde her biri kendi alanında belli bir yeterliğe ve donanıma sahip bireylerin yetiştirilmesinin yer aldığını göstermektedir. Müstansırıyye Medresesi'nin eğitim-öğretim faaliyetlerinin yanı sıra Ehl-i Sünnet mezhepleri arasında zaman zaman vuku bulan sert tartışmalara hatta çarpışmalara engel olmak ve Sünnî mezhepler arasındaki dayanışma ve birlik ruhunu güçlendirme hedefini gerçekleştirmek gibi bir amacı üstlendiği de söylenebilir. Dolayısıyla diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi Müstansırıyye Medresesi'nde uygulanan eğitimin genel amaç ve hedeflerinden birisinin, bireyleri heretik düşüncelerden uzak tutarak toplumsal kutuplaşmaların önüne geçmek böylece onların toplumun kültürel kodlarıyla uyumunu sağlamak olduğu iddia edilebilir. Ayrıca bireylere ilmî ve kültürel değerleri aktarma ve onların istihdam

alanlarına (kadılık, müftülük, hatiplik, müderrislik vs.) yönelik bilgi ve becerilerini geliştirerek nitelikli olarak yetişmelerine yardımcı olmak da bu kurumlardan beklenen hedefler arasında sayılabilir.

Ortaçağ skolastik eğitim sisteminde metin ve şahıs merkezli bir yapının olduğu bilinmektedir ki aynı yapıyı Müstansırıyye Medresesi'nde de görmek mümkündür. Metnin doğru bir şekilde öğretilmesi/öğrenilmesi, anlaşılması ve aktarılması önemli yer tuttuğundan bu metin ve şahıs merkezlilik Müstansırıyye'de de kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Dârü't-tıb bölümünde ise metin merkezli bilgilerin verilmesinin yanında uygulamaya yönelik derslerin yapıldığı da bir gerçektir. Medresede görev yapan müderrislerin bazılarının aynı zamanda kâdı olarak görev yapmaları ve medrese bünyesinde mescitlerin varlığı teorinin yanında pratiğin de kurumun eğitim anlayışı açısından önemli yer tuttuğunun bir göstergesidir.

Medreseye alınacak müderris, muîd ve talebe/fakîh sayısının vakfiyede belirtilmiş olması medreseyi öncekilerden ayıran bir özelliktir. Örneğin Nizâmiye Medreseleri vakfiyelerinde bu medreselere alınacak talebe, muîd ve müderris sayısı konusunda herhangi bir kayıt bulunmamaktaydı. Bunun yanında Müstansırıyye Medresesi kadrosunda bulunan bütün elemanların günlük ve aylık yiyecek ve içecek miktarının, alacakları maaş tutarının ayrıntılı bir şekilde belirtilmiş olması bu kurumun öne çıkan diğer bir özelliği olarak zikredilebilir.

Kaynakça

- Avvâd, Kûrkîs, *Hazâinü'l-kütübi'l-kadîme fi'l-Irak*, Beyrut 1986.
- Baltacı, Cahid, XV – XVI. *Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri I-II*, İFAV Yayınları, İstanbul 2005.
- Berkey, Jonathan P., *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali*, Klasik Yayınları, İstanbul 2015.
- Birişik, Abdülhamit, "Kıraat", *DİA*, Ankara 2002, XXV, s. 426-427.
- Cevâd, Mustafa, "el-Medresetü'l-Müstansırıyye", *Sumer*, XIV/1-2 (1958).
- Ebû'l-Fidâ, İmâdüddin İsmâil b. Ali b. Mahmûd el-Eyyübî (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fi ahbârî'l-târihi'l-beşer*, I-IV, thk. Muhammed Zeynuhum-Muhammed Azb-Yahya Sîd Hüseyin, Dârü'l-Me'ârif, Kahire, 1998-99.
- Gassânî, Melikü'l-Eşref (ö. 803/1401), *el-Ascedü'l-mesbûk fi tabakâti'l-hulefâ ve'l-mülûk*, I-II, thk. Şâkir Mahmûd Abdulmun'im, Beyrut 1975.
- Gözütok, Şakir, "Medreselerin Ortaya Çıkışı ve İlk Medreseler", *Medrese Gelenegi ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*, İstanbul 2015, s. 1-10.

- yumu*, I-II, (05-07 Ekim 2012 Muş/Türkiye), M.Ş.Ü. Yayınları, Muş 2013, I, ss. 199-216.
- Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadîslerin Yeri*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- Hamdullah Müstevfî, Hamdullâh b. Ebû Bekr b. Ahmed b. Nasr el-Müstevfî el-Kazvîni (ö. 740/1340'tan sonra), *Târîh-i Güzîde*, thk. Abdülhüseyn Nevâî, Tahran 1364/1945.
- İbn Battûta, Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî (ö. 770/1368-69) *Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâibi'l-emsâr ve acâibi'l-esfâr: Rihletü İbn Battûta*, I-V, thk. Abdülhâdî et-Tâzî, Rabat 1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (ö. 597/1200), *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, I-XIX, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut 1992-93.
- İbn Ferhûn, Burhâneddin (ö. 799/1397), *ed-Dibâcû'l-müzheb*, I-II, thk. ve talik: Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nûr, Kahire 1972.
- İbnü'l-Fuvatî, Kemâleddin Ebû'l-Fadl Abdürrezzâk b. Ahmed eş-Şeybânî (ö. 723/1323) *el-Havâdisu'l-cami'a ve tecârubî'n-nâfi'a fî'l mieti's-sâbi'a*, Beyrut 2003.
- _____, *Telhisu Mecma'i'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*, IV/I, thk. Mustafa Cevâd.
- _____, *Mecma'u'l-âdâb fî mu'cemi'l-elkâb*, I-VI, thk. Muhammed Kâzım, Tahran 1416 (hicrî/şemsî).
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr (ö. 681/1282), *Vefeyâtu'l-a'yan ve enbâu ebnâi'z-zamân*, I-VIII, thk. İhsan Abbâs, Beyrut 1968.
- İbnü'l-İbrî (ö. 685/1286), *Târîhu muhtasari'd-düvel*, Hâzimiyye/Lübnan 1994.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, I-X, thk. Abdülkâdir el-Arnaût-Mahmûd el-Arnaût, Dımaşk 1406-14/1986-93.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XXI, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Riyâd 1997.
- İbn Şeddâd, Ebû Abdillâh İzzüddin Muhammed b. Ali b. İbrâhîm (ö. 684/1285), *el-A'lâku'l-hatîre fî zikri ümerâ'i's-Şâm ve'l-Cezîre*, thk. Yahyâ Zekeriyâ Abbâre, Dımaşk 1953.

- İbnü't-Tıktakâ, Ebû Cafer Safiyüddin/Celâlüddin Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî (ö. 709/1309'dan sonra), *el-Fahrî fî'l-âdâbi's-sultaniyye ve düveli'l-İslâmiyye*, Dâru Sâdır, Beyrut ty.
- İbn Vâsıl, Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim (ö. 697/1297-98), *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri beni Eyyûb*, I-V, thk. Cemâlüddîn Şeyyâl, Kâhire 1953.
- Kırpık, Güray, *Nizamiye Medreseleri -Ortaçağın Yükseköğretim Kurumu*, Anıl Matbaa, Ankara 2009.
- Kuraşî, Muhyiddin Ebû Ahmed Abdülkadir b. Muhammed b. Nasrullâh İbn Sâlim b. Ebi'l
- Vefâ, (ö. 775/1373-74), *el-Cevâhiru'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, I-V, thk. Abdülfettâh Muhammed Ahlû, Riyâd 1993.
- Kütübî, Muhammed b. Şâkir (ö. 764/1362-63), *Fevâtü'l-vefeyât ve'z-zeylû aleyhâ*, I-V, thk. ve thk. İhsân Abbâs, Dâru Sadır, Beyrut 1973-74.
- Makrîzî, Takiyüddin Ahmed b. Ali (ö. 845/1441), *Kitâbü'l-mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr*, I-II, Dâru Sâdır, Beyrut ty.
- Ma'ruf, Nâci, *Târîhu ulemâ-i Müstansırıyye*, I-II, Kahire 1976.
- Nahcivânî, Hinduşâh b. Sencer b. Abdullah Sâhibî (ö. 724/1324), *Tecâribu's-selef der tevârihu hulefâ ve vüzerâi îşân*, neşr ve tashih: Abbâs İkbâl, Tahran 1313/1895.
- Nashabe, Hisham, *Muslim Educational Institutions*, Beirut 1989.
- Naşabî, Hişam, "Eğitim Kurumları", (*İslâm Şehri* içerisinde), ed.: R. B. Serjeant, çev. Elif Topçugil, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992.
- Nizâmülmülk, *Siyasetnâme/Siyerü'l-Mülûk*, çev. Nurettin Bayburtlugil, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.
- Nu'aymî, Abdülkadir b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 978/1570), *ed-Dâris fî târihi'l-medâris*, I-II, Beyrut 1990.
- Özdemir, Mehmet Nadir, *Bağdat'ta Türk Egemenliği (1055-1157)*, Kömen Yayınları, Konya 2008.
- Salih Zeki-Yusuf Akçura-Muallim A. Cevdet, *Skolastik Eğitim ve Türkiye'de Skolastik Tarz*, derleyen ve çeviren: Hasan Ünder, Epos Yayınları, Ankara 2002.
- es-Sakkâr, Sâmi- Bozkurt, Nebi, "Müstansırıyye Medresesi", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, ss. 121-123.
- Sami al-Sakkar, "The Mustansiriyyah Madrasah and its Role in Islamic Education", *Arabian and Islamic Studies*, ed. R. Bidwell-G. R. Smith, London 1983.

- Sezgin, Fuat, *İslâm'da Bilim ve Teknik*, I-V, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, İstanbul 2008.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddin Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî (ö. 654/1256), *Mir'âtüz'-zamân fi târihi'l-ayân*, I-VIII, 8/2, Haydarabâd 1952.
- Strika, Vincenzo, "Al-Mustansırıyya Madrasah" (Inside *The Islamic Architecture of Baghdad*), Napoli 1987, pp. 65-70.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddin Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi (ö. 771/1370), *Ta-bakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, I-X, thk. Mahmûd ve Muhammed el-Tenâhi-Abdulfettâh Muhammed el-Ahlû, Kâhire 1964-1976, 1992.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir (ö. 911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Beyrut 2003.
- Terzioğlu, Arslan, "Bîmâristan", *DİA*, İstanbul 1992, VI, ss. 163-178.
- Tomar, Cengiz, "İbnü'l-Fuvâtî", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 47-48.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Eğitim Felsefesi*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001.
- Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman (ö. 768/1366-67), *Mir'âtü'l-cenân ve 'ibretü'l-yakzân fi marifeti mâ yu'teberu min havâdisi'z-zamân*, I-IV, Beyrut 1997.
- Yiğit, İsmail, "Müstansır-Billâh", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, s. 118.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö.748/1347-48), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, I-XXV, Beyrut 1996.
- _____, *el-İber fi haber men gaber*, I-IV, Beyrut ty.
- _____, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, I-LIII, thk. Ömer Abdusselâm Tedmurî, Beyrut 1990-2000.
- _____, *Düvelü'l-İslâm*, I-II, thk. Hasan İsmail Merve-Mahmud el-Arnâût, Beyrut 1999.
- _____, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I-IV, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Me'alimî, Beyrut 1374/1955.

Education-Instruction Activities in Mustansiriyyah Madrasah (631/1233-34)

Citation / ©- Beken, A. (2016). Education-Instruction Activities in Mustansiriyyah Madrasah (631/1233-34), *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 16 (2), 309-337.

Abstract- *Madrasahs were important educational institutions that higher education was performed in the Islamic civilization. Of these institutions, Nizāmiyah Madrasahs which is in the period of Great Saljuks Baghdad-centered network established by Nizām al-Mulk may be mentioned as the most important ones of the madrasah tradition. Another important example of this tradition is Mustansiriyyah Madrasah (631/1233-34) which founded in Baghdad by the Caliph Mustansir Billāh. In this study, we aimed to determine the sciences taught in Mustansiriyyah Madrasah, its understanding of education and differences from previous madrasahs with reference to its waqf and teaching staff. Mustansiriyyah Madrasah is an institution which contains departments such as schools of fiqh in particular, a medical department, hadith department, Quran department, masjids, library, and bath, and so have a characteristic of a big social complex with this features. In this madrasah has been made the teaching of the studies such as fiqh, usul-i fiqh, hadith, exegesis considered under the religious studies, and of the sciences such as medicine, arithmetic, geometry, botany considered under the rational/natural sciences.*

Keywords- *Madrasah, Mustansiriyyah Madrasah, education and instruction*